

**Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або замовляйте за телефоном:
(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,
(066) 727-17-62**

ПЕРЕДМОВА

Мабуть, мова жодного народу не зазнала таких заборон і обмежень, як українська. Це можна пояснити одним чинником — відсутністю самостійності української держави, яка протягом багатьох століть перебувала у складі різних держав, кожна з яких дбала про розвиток своєї національної мови, обмежуючи вживання мови інших народностей.

Загальновідомими є укази, циркуляри та розпорядження російського уряду, якими українську мову фактично було усунуто з публічного життя українців на території, за визначенням Ю. Шевельова, Великої України.

Не менш сумно склалася доля української мови і на території Східної Галичини, яка, хоч і входила до складу Австро-Угорської монархії як окрема територіальна одиниця, усе-таки з певних політичних зацікавлень центрального уряду у Відні була віддана на поталу місцевим полякам. На цілковите панування, оскільки поляки посідали фактично всі посади в місцевих галицьких урядах. Безперечно, у таких політичних умовах українська мова не могла повноцінно розвиватися. Однак ані росіянам, ані полякам не вдалося досягти визначеної мети — денаціоналізувати українців, тобто ополячити чи зросійшити їх. Українська мова, незважаючи на шалений спротив ворожо налаштованих до українців представників інших народностей, все-таки пробивала собі дорогу до публічного вжитку українського населення.

Упродовж тривалого часу українці все-таки намагалися відстояти права рідної мови, особливо активною була їхня діяльність на території Східної Галичини, яка входила до складу конституційної держави. Галицькі українці робили все можливе, аби їхня мова посіла гідне місце в публічному житті українців.

У книзі автор зробив спробу описати обставини, у яких функціувала українська мова на своїй споконвічній території впродовж XIX століття. Подано декілька статей, у яких окреслено стан та статус української мови на землях, що входили до складу Російської імперії. Зокрема, проаналізовано погляди представників української та європейської спільнот на укази російського уряду

щодо функціонування української мови. У цих статтях висвітлено намагання українців відстояти власну мову на своїй рідній землі.

Книга об'єднана однією темою — розвитком та функціонуванням української мови на теренах України. Однак кожна стаття — це окреме дослідження, у якому подано, окрім порушеної мовознавчої проблеми, ще й оцінку суспільно-політичної ситуації на українських землях, аналіз якої допомагає оцінити й охарактеризувати причини фактичних заборон розвитку української мови. Збереження цілісності статей спонукало нас до того, що в багатьох із них певним чином є повторення аналізу тих суспільних подій, які відбувалися на українських землях.

У книзі подано статті, опубліковані протягом останніх 5–6 років в українських і закордонних виданнях.

Автор

ЩО З НАМИ СТАЛОСЯ, АБО ДЕКІЛЬКА СЛІВ ПРО МОВУ (неполітичні роздуми філолога)

Можливо, через незнання історії України в цілому, можливо, через незнання історії української мови зокрема, але народні депутати В. Колесніченко і С. Ківалов дещо поспішили зі своїм законом про мовну політику в Україні. Чекати треба було недовго: усього 10–11 місяців, тобто до травня 2013 року. Саме того місяця вся українська спільнота “відзначала” 150-річчя сумної пам’яті таємного Валуєвського циркуляра, яким було заборонено українське слово. І доречно було б зреалізувати свою законодавчу діяльність саме в 2013 (можна навіть у той самий день!), що цілком би вписувалося в шовіністично-ненависницьку політику супроти українського народу представників шовіністичних кіл. Зрештою прийняття такого закону логічно продовжувало б ті переслідування та гоніння, яких зазнала українська мова протягом останніх 150 років. А крім 1863 року, були заборони 1876 та 1881 років. Узагалі за часів перебування України в царсько-радянській імперіях українську мову різноманітними указами, законами, розпорядженнями, постановами забороняли близько 45 разів.

Та оминемо “ювілейні” дати, оминемо політичне підґрунтя таких “діянь” слуг народу, оминемо навіть філологічний аспект цього “творіння” новоявлених українофобів. Дискутувати тут немає про що. Не професійно полемізувати з особами, які не написали за своє життя жодної статті про українську мову, її історію, тим більше не є філологами, а політичну оцінку цього закону надамо історикам і політологам. Не професійно полемізувати з особою, яка у своїх інтерв’ю зізнається, що її дитина розвивається не так, бо відвідує україномовний садочок.

Повернімося до законів. Якщо проводити аналогії між циркуляром 1863 року і законом 2012 року, то можна відзначити їхні спільні та відмінні риси. Щодо спільного. По-перше, ні Валуєв, ні Колесніченко з Ківаловим не мають базової філологічної освіти, отже, не мають жодних підстав обговорювати такі питання; по-друге, і таємний циркуляр 1863 року, і закон 2012 року переслідують одну політичну мету — знищити українську мову;

по-третє, ані Валуєвський циркуляр, ані Колесніченко-Ківаловський закон не є легітимними. Циркуляр 1863 року неможливо назвати навіть законом, адже не був обговорений у суспільстві. Закон 2012 року прийняли у Верховній Раді шляхом механічного натискання кнопок невеличкою кількістю у ній постійних “кнопкодавів”. На наш погляд, вони проголосували б за будь-яке питання, головне — побачити “чарівну” руку депутата Чечетова; по-четверте, ні таємний циркуляр 1863 року (тому й таємний), ні мовний закон народних депутатів не були обговорені серед громадськості; по-п’яте, ні тоді, ні тепер ніщо не загрожувало і не загрожує розвитку російської мови, отже, постає висновок, що у своїх діяннях колишні й теперішні українофоби керувалися та керуються однією метою — знищити українську мову, а згодом — і Українську державу.

Однак не можемо не сказати про ті особливості, які все-таки відрізняють ці заборони. По-перше, циркуляр 1863 року був підготований і впроваджений у життя етнічним росіянином Валуєвим, який, із цілком зрозумілих причин, відстоював інтереси своєї держави, а закон 2012 року запропонували “слуги українського народу” — народні депутати, які б повинні стояти на сторожі всього українського. По-друге, якщо автори різноманітних циркулярів, указів, заборон, боячись українського сепаратизму, убачаючи в ньому “польську інтригу”, відстоювали “єдинство Великої Росії” (що є цілком природно, адже це їхня рідна земля), то Колесніченко з Ківаловим своїм законом розділяють Україну, штовхаючи її до федералізму, або (що значно гірше) в обійми так любого їм “старшого брата”. По-третє, і у Валуєва, і в Колесніченка з Ківаловим ключові слова їхніх “творінь” починаються з букви “з”. У Валуєва — заборонити, у Колесніченка з Ківаловим — захистити. І від цього закон 2012 року виглядає більш цинічним, витонченим, єхидним.

Що хочуть захистити народні обранці? З їхніх слів — мови національних меншин. Можна було б погодитися з цією думкою, якби вони справді дбали про мови, яким загрожує вимирання в нашій державі, й на законодавчому рівні визнали, що українська мова є єдиною державною в Україні, підтримували і поступово

крок за кроком сприяли розвитку мов інших народностей, які проживають у нашій державі та мови яких з певних причин потребують захисту, адже з часом можуть зникнути з лиця землі (як це сталося з латинською мовою). З одного боку, можна зрозуміти болгар, поляків, німців, румунів, угорців тощо, які проживають в Україні й послуговуються на офіційному рівні державною мовою, але хочуть плекати і розвивати в побуті мову своєї нації, і, безперечно, держава повинна їм у цьому всіляко допомагати. І тут поле для діяльності широке: від дитячих садочків до шкіл національних меншин. З другого боку, Хартія європейських мов, на яку так люблять покликатися україноненависники, захищає тільки ті мови, яким справді загрожує зникнення у світі. Чи можуть зникнути польська, болгарська, угорська, румунська та інші мови, які без будь-яких перешкод розвиваються на своїх територіях? Ніколи! Вони вічні, як і народ, який їх репрезентує. То ж про захист яких мов так “турбуються” народні депутати? Та ні про який! Прикрившись Хартією європейських мов, як у другій половині XIX століття Валуєв доносом Юзефовича, Колесніченко з Ківаловим намагаються знищити українську мову.

Незважаючи на ці укази, українська мова вижила, і допомогли їй у цьому справжні українські інтелігенти, які боролися за її існування. З появою перших заборон українство стало на захист своєї мови, адже прекрасно розуміло, що без мови немає держави. У тодішніх часописах, як європейських, так і українських, з’явилася величезна кількість статей, у яких автори доводять право української мови на самостійний розвиток. Передові європейські вчені, серед яких є й етнічні росіяни, показували особливості української мови, її самостійність, лексичне та фразеологічне багатство, відмінність від мови великоруської.

Щоб не бути звинуваченим у якомусь черговому “сепаратизмі” (“боль на выдумки хитра”) чи, як люблять казати новітні українофоби, “націоналізмі” галичан, у статті не будемо аналізувати думки інтелігенції Галичини, яка так ненависна народному депутатові Колесніченку. Оскільки формат статті не дозволяє зробити більш ґрунтовний аналіз, то звернемо увагу лише

на окремі позиції різноманітних урядових організацій Великої України, адже саме вони найближче стояли до народу та найкраще знали всі його потреби. Ці установи відстоювали право української мови на самостійний розвиток у Російській імперії, виступаючи за повне скасування заборон, які обмежували українське слово.

1905 року Полтавське товариство сільського господарства подало голові особливої наради з перегляду законодавства про друк, а також Головному управлінню землеустрою і землеробства клопотання про те, щоби зрівняти права української мови з російською в друці. У висновках цієї записки Товариства сільського господарства зазначено: *“признать необходимым: 1) немедленную отмену ограничительных распоряжений 18 мая 1876 года и 8 октября 1881 года; 2) полное уравнение прав малороссийского языка съ языкомъ русскимъ въ устномъ словѣ, печати и преподаваніи въ низшихъ школахъ; 3) преподаваніе малороссийского языка, какъ отдельнаго предмета въ среднихъ и высшихъ учебныхъ заведеніяхъ”*¹.

Окрім того, правління Товариства сільського господарства, маючи на увазі, що свобода української мови для населення Харківської губернії також є важливою, як і для полтавців, особливо щодо видання сільськогосподарських книг, звернулося до Харківського сільськогосподарського товариства з пропозицією підтримати в урядових сферах клопотання про скасування всіх обмежувальних розпоряджень стосовно функціонування української мови. 18 вересня харківське товариство підтримало на своєму зібрання цю резолюцію полтавчан².

Різні українські товариства, піклуючись про освіту, передусім профільну, клопоталися про випуск для широкого загалу книг, брошур українською мовою.

На думку членів Лохвицького сільськогосподарського комітету *“естественной дополнительной мѣрой должно служить допущеніе къ печатанію книгъ и периодическихъ изданій на малороссийскомъ языкѣ, въ особенности книгъ по сельскому*

¹ Къ украинской печати и слову. *Кіевская Старина*. 1905. Т. ХСІ. С. 28.

² Там само.

хозяйству и медицинъ...". Наполягаючи на цьому, Лохвицький комітет приєднувався до прохань і побажань, які віддавна заявляли багато земств³.

Водночас члени Лохвицького комітету звертали увагу на той факт, що книжки, видані для українського народу навіть на його території (наприклад, Харківським товариством грамотності), поширюють переважно у великоросійських губерніях. Селянин-українець читає значно менше, ніж великорос. *"Если крестьянинъ-великоросъ, — каже голова Харківського товариства грамотності проф. Багалій, — неохотно читаетъ книжки по сельському хозяйству или медицинъ, то поселянинъ-малороссъ совсѣмъ отказывается отъ нихъ и, слѣдовательно, лишается могучаго средства для поднятія своей сельско-хозяйственной культуры, для огражденія своего здоровья отъ быча болѣзней. Неудивительно, что при такихъ условіяхъ безпристрастные наблюдатели констатируютъ фактъ слабого культурнаго роста малоросса сравнительно съ другими народностями, живучими въ Россіи"*⁴.

5 березня 1905 року відбулися річні збори Лубенського сільськогосподарського товариства, на яких міський голова п. В'ятков вніс пропозицію скласти резолюцію про необхідність свободи друку й зокрема свободи українського слова. Це питання неоднозначно сприйняли члени товариства. Дехто з членів товариства вказував на комісію Кобеко, яка тоді засідала з питання зміни цензурних заборон і яка без нас зробить усе, дехто був переконаний, що дорослим людям не личить займатися такими непідходящими питаннями, а дехто просто дивувався: чому саме в сільськогосподарському товаристві порушено це питання. У відповідь голова В'ятков сказав, що це обов'язок, адже *"мы не только хозяева, но и граждане"*. Підтримав цю позицію інший член товариства п. Шемет, сказавши, що мета товариства — підняття духовного і матеріального благополуччя населення. Усе, що сприятиме розвитку самодіяльності населення, повинно стати предметом діяльності

³ Українській мові в Комітетах Особаго свѣщанія о нуждахъ сельско-хозяйств. промышленности. *Кіевская Старина*. 1903. Т. LXXX. С. 82.

⁴ Там само. С. 83–84.

товариства. Таку діяльність серед населення можна пробудити, покривши Лубенський уїзд цілою сіткою дрібних сільськогосподарських товариств, які на місцях розроблятимуть приватні питання сільського господарства і для яких відділ служитиме зв'язною ланкою. При такій демократизації діяльності товариства необхідна і націоналізація, тобто члени можуть вільно розмовляти українською мовою. Не погоджувався п. Шемет із тим, що українська мова є “галицькою” і її ніхто не розуміє й не захоче слухати.

“Ошибается, г. Шипулинский, называя литературный украинский языкъ галицкимъ. Такъ назвать его можно развѣ только потому, что у себя на родине до сихъ поръ не имгль права 30-милльонный народъ развивать свой родной языкъ, и его интеллигенція принуждена была перенести свою литературу въ Галицію, но теперъ само правительство обратило вниманіе на это ненормальное положеніе, и языкъ мѣстный, бытовой, быстро разовьется”.

“Многія селяне, — каже секретар товариства п. Сафронов, — на вопросъ, почему они не посѣщаютъ собраній, говорятъ: “Чого я пиду, колы я не розумію усього того, що тамъ балакають и читають? Спытають мене: що ты тамъ чувъ? А що я скажу, колы я мало що й розибравъ?””.

Після дебатів збори прийняли таку резолюцію: *“Лубенській отдѣль полтавскаго общества сельскихъ хозяевъ, ожидая, что свобода печати повліяетъ самымъ благотворнымъ образомъ на развитіе сельскаго хозяйства, въ виду этнографическихъ особенностей края, находитъ необходимымъ, чтобы такая свобода была распространена на украинскій языкъ”⁵.*

Відтак збори постановили клопотати про дозвіл влаштуувати читання зі сільського господарства українською мовою з правом пояснення прочитаного.

Виносячи резолюцію про необхідність української мови, члени товариства показали, що не тільки народна мова необхідна для успішного розвитку нації, а й мова наукова; і якщо такою мовою

⁵ Украинскій языкъ въ лубенскомъ сельско-хозяйственномъ обществѣ. *Кіевская Старина*. 1905. Т. LXXXIX. С. 58.

володіє тільки небагато членів суспільства, то з цього висновок: залишилося іншим товариствам вивчити мову, щоб діяльність їхня була спрямована не в порожній простір, а на користь народу⁶.

Лубенське відділення полтавського сільськогосподарського товариства звернулося до останнього з проханням підтримати перед комісією Кобеко наведену вище постанову про надання свободи друку українською мовою.

На черговому засіданні Полтавського сільськогосподарського товариства 17 березня постанову Лубенського відділення довів до відома голова Д. К. Квітка з пропозицією підтримати її. Член товариства Я. К. Імшенецький звернувся до зборів із промовою, у якій зазначив, що хоча питання, порушене лубенським відділенням, заслуговує співчуття і ґрунтується на реальних потребах, проте обмежуватися тільки окремим “приватним” клопотанням на теперішній момент не зовсім зручно. Полтавському сільськогосподарському товариству варто поставити питання ширше. *“Если мы обратимся къ сельско-хозяйственной жизни, — каже п. Імшенецький, — то увидимъ въ ней массу фактовъ, требующихъ къ себѣ вниманія. Въ теченіи многихъ лѣтъ земство и интеллигенція всячески стараются оказать содѣйствіе къ поднятію сельскаго хозяйства и улучшенію условій жизни населенія, — тѣмъ не менѣе положеніе изъ года въ годъ становится хуже”*⁷.

Поліпшити добробут населення, зробив висновок доповідач, може лише освіта рідною мовою. Тому настала нагальна потреба видавати різні брошури, призначені для населення.

Член товариства Н.А. Дмитрієв думав, що все-таки не можна приймати таких загальних формул, на яких розчиниться і недостатньо чітко окреслено питання потреб саме нашої губернії. Питання про свободу українського слова, одної із найважливіших потреб духовного життя нашого краю, як відомо, становить предмет обговорення комітету міністрів; його буде обговорювати

⁶ Українській языкъ въ лубенскомъ сельско-хозяйственномъ обществѣ. *Кіевская Старина*. 1905. Т. LXXXIX. 1905. С. 59.

⁷ Там само. С. 60.

комісія Кобеко, яка має намір виробити правові начала і гарантії для всього друкованого слова Росії всіма мовами. Як відомо зі звітів про засідання комісії комітету міністрів, питання про українську мову, про перегляд циркулярів 1876 і 1881 років затрималося в комітеті й не може бути вирішене негайно у зв'язку з відсутністю необхідних даних для повного і всебічного розгляду цього питання. Комітет міністрів запитав університети — Харківський і Київський та Академію наук. Отож зайвий голос у цьому питанні особливо доречний. Ось чому, переконаний Н. Дмитрієв, товариству, яке близько стоїть до потреб краю, необхідно висвітлити утиски українського слова і підтримати клопотання Лубенського сільськогосподарського товариства, щоб українська мова мала однакові права з російською в усіх проявах суспільного життя.

У зв'язку з тим, що це питання обговорюють у комітеті міністрів, потрібно постанову товариства скерувати міністрові землеробства, у підпорядкуванні якого товариство, а в комісію Кобеко надіслати копію постанови.

Інший член товариства — В. Василенко — наголосив, що духовні потреби українського народу давно відомі. 30 мільйонів народу залишається без рідної їм мови і навіть не має релігійних книг, написаних по-українськи. Як курйоз дуже сумного характеру, п. Василенко навів приклад: в одній шкільній бібліотеці він побачив брошуру “*О насъкомыхъ*” і “*Свѣтъ Божій*”, перекладені з української мови російською, схвалені вченим комітетом, а між тим оригіналу мати не можна.

Член товариства П. Малама вважав, що мова, якою розмовляє наше населення, пройшовши сільську школу, не можна назвати ні російською, ні українською. Засвоївши для пояснень декількасот найбільш уживаних російських слів, перекутивши їх наполовину і змішавши із суто українськими словами, наш корінний обиватель, природно, не може відірватися від природної, рідної йому стихії. Водночас він майже не знає російської мови; російська книжка важка йому для розуміння. Ось чому, щоб привчити його до книжки, щоб навчити шукати в цій книжці відповіді на всі запити його духовного життя, ми повинні потурбуватися — дати йому

книжку його природною мовою. Без сумніву, за таких умов найближче наше завдання — популяризація сільськогосподарських знань шляхом друкованого слова — буде досягнута найлегше. Досвід Галичини може слугувати для нас повчальним прикладом того, як українська мова, маючи благодатні умови, швидко розвивається, і нинішній час є кращим провідником у народ знань у нижчій, середній і навіть у вищій школі — університеті. Успіх широкої освіти в Галичині природною українською мовою повинен бути прикладом важливості порушеного питання і необхідності підтримати клопотання Лубенського сільськогосподарського товариства.

Зокрема, Д. Квітка запропонував розділити ці два питання: загальне, про яке говорив п. Імшенецький, і питання про мову. Обмежуватися тим, що написало Харківське товариство, на його думку, недостатньо, загальні повторення доцільно доповнити спеціальними потребами сільського господарства. Наприклад, треба вказати, що неправильне застосування положення 19 лютого залишило значну частину селян Полтавської губернії без землі.

Натомість І. Попов заявив, що обійти мовчанкою загальні питання товариство не має права. *“Жить той жизнью, которой мы живемъ, дальше невозможно. Всъ наши ходатайства останутся подъ министерскими сукнами. Безъ измѣненія правопорядка мы ничего дѣлать не въ состояніи”*⁸.

Збори обрали дві комісії: до першої — із загальних питань — увійшли: Я. Імшенецький, Д. Квітка...; до другої — про українську мову — П. Малама, Н. Дмитрієв, П. Дубровський, М. Ганько, В. Василенко⁹.

Не могли обминути різні товариства і такого важливого питання, як мова навчання в школі. Розуміючи важливість освіти для українського народу його рідною мовою, місцеві комітети зверталися до Міністерства народної освіти з проханням про дозвіл навчання в народних школах місцевими (передусім йшлося про

⁸ Українській языкъ въ полтавскомъ сельско-хозяйственномъ обществѣ. *Кіевская Старина*. 1905. Т. LXXXIX. С. 62.

⁹ Там само.

українську мову. — *Авт.*) мовами. Так, у 1902 році Хотинський уїзний комітет заслухав доповідь п. Немоловського, який, зокрема, сказав: *“Въ школахъ съ инородческимъ населениемъ почти весь первый годъ обученія уходитъ на какое то лексическое знакомство съ русскимъ языкомъ, при чемъ, конечно, трудно и думать о преподаваніи другихъ предметовъ. Благодаря этому, общій объемъ свѣдѣній, даваемыхъ школою, значительно понижается въ количественномъ отношеніи... Но кромѣ того, прыобрѣтеніе знаній на языкѣ мало-понятномъ ведетъ и къ другимъ вреднымъ послѣдствіямъ, а именно къ механическому усвоенію предмета путемъ памяти съ малымъ участіемъ ума, разсужденія, логики и безъ всякаго участія воображенія, фантазії, ассоціації идей. Такимъ образомъ, высіе и болѣе активныя центры головного мезга частью атрофируются, частью не развиваются равномернымъ образомъ, нарушая стройность психологическихъ отправленій. Печальными послѣдствіями такой системы школнаго обученія являются, съ одной стороны, пониженіе количества знаній, а съ другой — отсутствіе любви къ знанію, добытому путемъ тяжелаго механическаго труда”*¹⁰.

Довівши всю необхідність навчання народною мовою в школах, які відвідує чужорідне населення, доповідач наголосив на сумних фактах слабкого розвитку в нас грамотності, небажання батьків посилати дітей до такої школи, *“относящихсяъ ся къ ней по настоящее время порой сдержано, порой отрицательно”*. Причину цього він вбачав частково в повному ігноруванні місцевих мов і наріч у народній школі, а частково — у тісно пов’язаному з цим *“Изгнаніи и недопущеніи книгъ, напечатанныхъ на мѣстныхъ языкахъ, въ школьные бібліотеки”*. Зовсім справедливо, зазначив п. Немоловський, що читання книжок малозрозумілою мовою вдома без допомоги вчителя є важким і не може дати задоволення, *“при необходимости напряженія вниманія и вдумчивости надъ отдѣльными словами и оборотами плохо усвоенной рѣчи”*. Мало того, таке читання робить неможливим *“семейное, домашнее*

¹⁰ Українській языкъ въ Комитетахъ Особаго совѣщанія о нуждахъ сельско-хозяйств. промышленности. *Кіевская Старина*. 1903. Т. LXXX. С. 81.

чтение, долженствующее столь благотворно действовать и на ученика, и на среду, его окружающую. Что прочтет школьник своему отцу, матери, своей сестре, своему товарищу, которым даже слова молитвы Господней будут чуждыми и непонятными звуками?»¹¹.

Після цих слів доповідач перейшов до фактів, які підтверджують справедливість сказаного. Між іншим, він навіть перевірену статистичними даними інформацію, що найменший рецидив безграмотності спостерігається серед новобранців Московського округу і найбільший — у Київському військовому окрузі. Зупинився доповідач також на такому дивному явищі, що в губерніях Малоросійській, Бессарабській тощо відкрито відповідно до наказу волосних і сільських сходів значно менше бібліотек, читалень та інших закладів, призначених для підвищення освіти населення, ніж у центральних губерніях. *“Ничем иным, как отсутствием жажды к знанию, любви к чтению и самообразованию, которых не может привить народу современная школа во многих окраинах России, нельзя объяснить этих печальных фактов”¹².*

Поділяючи погляди Немоловського щодо ролі місцевих мов у народних школах, члени комітету прийняли резолюцію, у якій зазначено, щоб: *“1) былъ допущенъ мѣстный языкъ, какъ средство и орудіе преподаванія въ народныхъ школахъ; 2) чтобы школьныя библиотеки были пополнены книгами на мѣстныхъ языкахъ; 3) въ частности, въ отношеніи украинскаго языка, чтобы былъ отмѣненъ законъ 18/30 мая 1876 г., запрещающій между прочимъ печатаніе и изданіе для народа книгъ популярно-научнаго и сельско-хозяйственнаго содержания, воспреещающій также различныя сценическія представленія, народныя чтенія и даже печатанія текста нотъ на украинскомъ языкѣ, которымъ говоритъ двадцать милліоновъ населенія Россіи”¹³.*

¹¹ Українській языкъ въ Комитетахъ Особого совѣщанія о нуждахъ сельско-хозяйств. промышленности. *Кіевская Старина*. 1903. Т. LXXX. С. 82.

¹² Там само.

¹³ Там само. С. 82–83.

ЗМІСТ

Передмова.....	6
Що з нами сталося, або Декілька слів про мову (неполітичні роздуми філолога).....	8
Українські організації Наддніпрянщини і царські укази про заборону української мови.....	22
Українська інтелігенція й укази про заборону української мови.....	33
Реакція Європи на заборони української мови.....	46
Українська мова на XI Археологічному з'їзді в Києві 1899 року.....	55
Українська мова в історичній ретроспективі.....	65
Проблема походження української мови.....	76
Іван Жуковський про місце української мови серед інших слов'янських.....	91
Особливості української мови та її відмінність від великоруської (російської): фонетичний аспект.....	103
Особливості української мови та її відмінність від великоруської (російської): граматичний аспект.....	113
Українська мова: самостійна чи наріччя польської.....	124
Правописні дискусії на з'їзді українських учених.....	131
Реформа українського правопису в школах Східної Галичини за часів Австро-Угорської монархії.....	149
Відстоювання прав української мови в шкільництві на всенародних зібраннях та вічах на території Східної Галичини під час Австро-Угорської монархії.....	160
Відстоювання прав української мови як урядової на всенародних вічах і зібраннях на території Східної Галичини під час Австро-Угорської монархії.....	178

Роль товариства “Головна Руська Рада” у запровадженні української мови в шкільництві.....	199
Роль політичного товариства “Народна Рада” в утвердженні української мови як урядової.....	208
Українська мова в Австрійському Парламенті.....	223
Українські послы в Австрійському Парламенті та питання української мови.....	234
Мовна ситуація на території Східної Галичини за часів Австро-Угорської монархії в оцінці Анатолія Вахнянина.....	250
Мовні подання депутатів Австрійського Парламенту...	261
Посол Анатоль Вахнянин і питання врегулювання мовних відносин у Східній Галичині.....	271
Українська мова в цісарсько-королівських місцевих урядах Східної Галичини.....	282
Боротьба за розширення статусу української мови в Галицькому Красовому Сеймі.....	294
Українська мова в галицьких народних школах за часів Австро-Угорської імперії.....	300
Мовний закон для народних та середніх шкіл у Галичині 1867 року та дискусії навколо нього.....	309
Роль українського духовництва в розвитку української мови.....	323
Українська мова в цісарсько-королівському галицькому суді.....	338
До питання вживання української мови на ц. к. державних залізницях Східної Галичини.....	346
Функціонування української мови на поштах і телеграфах у Східній Галичині за часів Австро-Угорщини.....	354

Українська мова як урядова в Австрійському Парламенті: рецепція послів.....	364
До проблеми функціонування української мови в судах Східної Галичини (на матеріалах засідань Галицького Сейму).....	382
Українська мова як урядова на засіданнях Галицького Сейму.....	392
До питання про мову метрик у Східній Галичині за часів Австро-Угорщини.....	407
Українська мова як навчальна у Львівському університеті за часів Австро-Угорщини.....	417